

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2023.13>**О. Сачко,**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІЗИЧНІ НАПАДИ НА ЖУРНАЛІСТІВ

Постановка проблеми. Дослідження правових аспектів кримінальної відповідальності за фізичні напади на журналістів важливе не лише з позиції захисту прав та безпеки журналістів, але й з точки зору демократичного суспільства та свободи слова. Зростаюча кількість подібних інцидентів породжує питання про ефективність законодавчого регулювання, а також про недоліки та прогалини в правопримусових механізмах захисту журналістів. Однією з ключових проблем є недостатність чіткого визначення критеріїв фізичного нападу на журналіста та його кваліфікації за кримінальним законодавством. Також важливо дослідити питання ефективності дії відповідних статей Кримінального кодексу в умовах, коли агресія спрямована саме на представників ЗМІ через їхню професійну діяльність. Додатковою складністю є питання ідентифікації та покарання винних у фізичних нападах на журналістів, оскільки часто агресори можуть діяти анонімно або за допомогою третіх осіб, ускладнюючи розслідування і встановлення осіб, які несуть відповідальність. З урахуванням вищезазначених аспектів, дослідженням цієї проблеми можна спрямувати на розробку пропозицій щодо поліпшення законодавства, зміцнення механізмів захисту та покарання винних у фізичних нападах на журналістів, забезпечуючи тим самим свободу слова та право громадян на доступ до інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття базується на теоретичних дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як Ю.М. Антонян, М.І. Бажанов, О.М. Бандурки, А.І. Бойко та інші. Ці вчені внесли важливий внесок у розуміння проблем законної професійної діяльності журналістів в Україні. Проте слід відзначити, що більшість цих досліджень мають загальний характер і є фрагментарними. Вони відіграють важливу роль у формуванні теоретичної бази для розуміння проблеми, але потребують подальшого дослідження та аналізу. Такі роботи становлять фундамент для розроблення практичних рекомендацій щодо запобігання перешкоджанню журналістам в здійсненні їхньої законної професійної діяльності в Україні.

Мета даної наукової статті полягає в аналізі та обґрунтуванні правових аспектів кримінальної відповідальності за фізичні напади на журналістів з метою визначити ступінь ефективності законодавчого та правового захисту журналістів у випадках фізичних нападів на них. Дослідження спрямоване на розкриття та вирішення проблеми безпеки журналістів у виконанні їхньої професійної діяльності та забезпечення їхнього права на свободу слова в контексті кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день єдиним законом, який включає в себе положення

щодо безпеки журналістів і заборону незаконних втручань у їх професійну діяльність, є Кримінальний Кодекс України [1, с. 265]. Цей Кодекс надає можливість притягнути осіб, винних у перешкоджанні журналістській діяльності, нападі на життя журналістів, знищенні їхнього майна та інших правопорушеннях, до кримінальної відповідальності. Зокрема, це стосується статті 171 Кримінального Кодексу, яка передбачає відповідальність за незаконне вилучення матеріалів та обладнання, які використовує журналіст у своїй професійній діяльності, незаконну відмову у доступі до інформації, обмеження права на висвітлення певних тем і осіб, а також будь-яке інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста.

Стаття 345-1 Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність за загрозу або застосування насильства відносно журналістів у зв'язку з виконанням ними законної професійної діяльності. Ця відповідальність може бути застосована у випадку загрози фізичної травми, насильства або пошкодження майна журналіста, його близьких родичів або членів сім'ї.

Не можна погодитися з об'єднанням у кримінальному правопорушенні, передбаченому однією і тією самою частиною статті, таких дій, як «образа честі і гідності» та «погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна». На нашу думку, за ступенем суспільної небезпечності вказані дії мають відмінності одна від одної. Наприклад, у Кримінальному кодексі діючої редакції закріплені як окремі кримінальні правопорушення: погроза або насильство щодо працівника правоохоронних органів (ст. 345 КК), погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК), погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК), погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громад-

ський обов'язок (ст. 350 КК), погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК), погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК) і так далі.

Стаття 347-1 Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна журналіста (а також його родичів і членів сім'ї), якщо це сталося внаслідок його професійної діяльності. За такий порушення передбачено такі види покарання: 1. Штраф у розмірах від 1000 до 4000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. 2. Арешт на строк до 6 місяців. 3. Обмеження волі на строк до 5 років [3].

Крім того, відповідно до другої частини цієї статті, якщо такі дії, передбачені першою частиною статті 347-1 КК України, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або ж призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, то передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 6 до 15 років.

Стаття 348-1 Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність за вчинення вбивства або замаху на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї в зв'язку з виконанням журналістом законної професійної діяльності. За такі дії передбачена кримінальна кара у вигляді позбавлення волі на строк від 9 до 15 років або довічного позбавлення волі.

Стаття 349-1 Кримінального кодексу встановлює кримінальну відповідальність за захоплення або тримання журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї в якості заручника з метою примусити журналіста вчинити або утриматися від певних дій, у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років.

Крім того, існують інші норми Кримінального кодексу, які стосуються безпеки журналістів. Наприклад,

стаття 15 Закону «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» встановлює права журналістів на охорону праці, пільги та компенсації за роботу в умовах небезпеки, медичні огляди, соціальне страхування та інші гарантії. Норми цього закону також передбачають обов'язок засобів масової інформації забезпечувати журналістів засобами для захисту від уражень вогнепальною зброєю та іншими засобами, які забезпечують їхню безпеку під час виконання професійних обов'язків. Загалом, законодавство України надає ряд правових гарантій та заходів безпеки для журналістів, які виконують свої обов'язки у небезпечних ситуаціях та у зоні конфлікту [4, с. 32].

У 2021 році близько ста працівників українських ЗМІ постраждали внаслідок інцидентів, в яких була використана фізична сила. Всього за минулий рік було зафіксовано сімдесят випадків фізичної агресії щодо українських журналістів.

Згідно з інформацією Національної спілки журналістів, в Україні кожен п'ять днів відбувається інцидент із застосуванням фізичної сили до журналістів, що включає в себе випадки побиття, спалених автомобілів та пошкодженої техніки, але експерти НСЖУ зафіксували відчутну недовіру журналістів до результативності їх звернень за допомогою до правоохоронних і судових органів. Прикладом цього є подія 4 листопада 2021 року, коли священнослужителі Києво-Печерської лаври перешкождали виконанню професійних обов'язків журналістам, зокрема журналісту видання «Сьогодні» Ігорю Серову та телекореспонденту «Магнолія-ТБ» Олександр Терещенку. Серед інших ситуацій, журналіст був вимушений викликати патрульну поліцію.

Наразі є певні позитивні зміни у реагуванні правоохоронних органів на злочини проти журналістів. Поліція оперативно розпочинає розсліду-

вання і кваліфікує перешкодження та напади згідно з «журналістськими» статтями Кримінального кодексу. Цей прогрес зумовлений розвитком механізмів реагування на випадки перешкодження журналістської діяльності в структурах Національної поліції та органів прокуратури та ініціативами журналістської спільноти, і всі зусилля спрямовані на невідворотність покарання у кожному випадку нападу.

Висока кількість не смертельних нападів, побиттів і поранень журналістів в Україні може бути пояснена не лише військовими подіями, але і загальною відсутністю покарання за ці злочини, незалежно від регіону, де вони відбуваються [5, с. 256]. Навіть при наявності законодавчого захисту для журналістів, українські журналісти стикаються з повною бездіяльністю та безвідповідальністю з боку правоохоронних органів та судів. Це підтверджують офіційні дані, надані Національною спілкою журналістів України від органів судової влади.

У 2018 році було ініційовано 39 проваджень щодо нападів на журналістів в судах України. Протягом року розглянуто лише 11 з них, і всього 5 справ завершилися рішеннями. Одне рішення було виправдовуючим, а чотири інші були закриті через закінчення строку давності. У 2019 році ситуація не покращилася, із 48 справ було розглянуто всього 10.

Одним із найбільш відомих злочинів в цій категорії є вбивство регіонального журналіста-розслідувача Вадима Комарова в місті Черкаси у травні 2019 року. Він був побитий невідомими та перебував у комі до своєї смерті у червні. Зауважено, що раніше на Комарова вже були скоєні напади, але вони так і залишилися невиявленими. Розслідування цього злочину триває, а винуватці так і не були знайдені.

У травні 2019 року у Харкові телеоператор Вадим Макарюк став жертвою нападу під час зйомок конфлікту під одним із торгових центрів. Напад

на нього був спровокований групою озброєних і агресивно налаштованих молодих людей, які також напали на журналіста, побили його та пошкодили обладнання. Макарюк потрапив у реанімацію, де боролися за його життя. Підозрювані були ідентифіковані поліцією, і справа була передана до суду у грудні 2019 року.

Ще однією прикладом неефективності судової системи є справа редактора видання «Надністрянська правда» Романа Варшанідзе, який був атакований у серпні 2017 року в Одеській області. У цей момент гілки перегородили проїзд до його будинку, і коли Варшанідзе намагався їх прибрати, троє осіб напали на нього і побили бітами. Поліція швидко ідентифікувала підозрюваних, але справа досі знаходиться у суді, і винні не були покарані.

Дані моніторингу «Індекс фізичної безпеки журналістів України» свідчать про зростання кількості нападів на жінок-журналісток на 50% у 2018 році порівняно з 2017 роком. У 2019 році спостерігалось загальне зменшення кількості нападів, але кількість постраждалих жінок залишалася на рівні 92% від попереднього року (тоді як кількість постраждалих чоловіків-журналістів скоротилася до 83%).

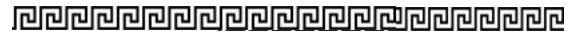
Резонансні атаки на жінок, які працюють у ЗМІ, включають в себе напад на журналістку телеканалу «NewsOne» Дарину Білер під час протестів у вересні 2018 року, напад на журналістку телеканалу «Аверс» Марію Петручик у червні 2019 року, і напад на журналістку телеканалу «2+2» Катерину Колган у вересні 2019 року під час зйомок сюжету про порушників правил дорожнього руху в Києві.

Більшість спроб вбивства журналістів пов'язані з їх роботою в зоні бойових дій на сході України до 2022 року, наприклад, обстріли знімальних груп і водіїв під час зйомок сюжетів. А з початком повномасштабного вторгнення кількість вбивств

журналістів збільшилася у 4 рази. 1 березня 2022 року оператор телеканалу LIVE, Євгеній Сакун, загинув внаслідок російського обстрілу телевежі в Києві, що спричинило тимчасове відключення каналів від ефіру. Шевченківська окружна прокуратура міста Києва розпочала кримінальне провадження у зв'язку з цим подією за статтею про порушення законів та звичаїв війни (ч. 2 ст. 438 КК України).

13 березня 2022 року стало відомо, що фотожурналіст Максим Левін, який пропав під час виконання журналістських обов'язків у березні в Київській області, був знайдений мертвим. Цю інформацію повідомили Офісу Генерального прокурора. Тіло журналіста було знайдене на території села Гута Межигірська Вишгородського району. За попередньою інформацією, військовослужбовці збройних сил Російської Федерації вбили Максима Левіна двома пострілами зі стрілецької зброї. Поліція знайшла тіло фотожурналіста 1 квітня. Вишгородська окружна прокуратура розпочала кримінальне провадження за фактом порушення законів і звичаїв війни (згідно зі статтею 438 Кримінального кодексу України).

26 квітня 2023 року стало відомо, що під час російської атаки в Херсоні загинув Богдан Бітік, український продюсер італійської газети La Repubblica, який працював разом з кореспондентом газети Коррадо Дзуніно. Цю інформацію опублікувала сама газета на своєму веб-сайті. За даними Інституту масової інформації (ІМІ) та Збройних Сил України, Богдан Бітік знаходився в складі знімальної групи разом з Коррадо Дзуніно, який отримав поранення під час атаки. Правоохоронні органи розпочали досудове розслідування за фактом поранення журналіста італійської газети La Repubblica, Коррадо Дзуніно. Кримінальне провадження розпочате за фактом порушення законів та звичаїв війни (згідно зі статтею 438 Кримінального кодексу України).

Протягом 2022 року було видано лише п'ять рішень суду, що стосуються порушень прав журналістів. За інформацією Єдиного державного реєстру судових рішень, два з цих рішень відносяться до статті 345-1 Кримінального кодексу України (ККУ), а три - до статті 171 ККУ. Паралельно до цього, за статтею 345-1 ККУ суди розглянули одне рішення в апеляційному порядку та одне в касаційному порядку, а за статтею 171 ККУ було переглянуто одне рішення в апеляційному порядку та три рішення - разом із заходами апеляційного контролю в касаційному порядку. В 2022 році не було прийнято жодного рішення за статтями 347-1, 348-1 та 349-1 ККУ.

Судове рішення за статтею 345-1 Кримінального кодексу України (ККУ), яке було винесено Приморським районним судом міста Одеси у справі №522/9538/19 від 21 вересня 2022 року. У даному вироку обвинувачений був засуджений за частину 2 статті 28, частину 2 статті 345-1 та частину 1 статті 263 ККУ України. Справа виникла внаслідок того, що у 2017 році троє осіб домовилися вчинити напад на журналістку та заподіяти їй тілесні ушкодження. Один із злочинців наніс журналістці удар у голову, що призвело до легких тілесних ушкоджень і короткочасного втрати свідомості. Третій учасник групи вчасно покинув місце злочину, побачивши, що дії стали помітні. Обвинувачений також незаконно зберігав боєприпаси без відповідного дозволу. Вирок був винесений на підставі доказів, зібраних органами досудового розслідування, і на підставі визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненому злочині. Однак у вироку відсутній чіткий згаданий мотив засудженого, який би підтверджував, що напад на журналістку був пов'язаний з її професійною діяльністю. Це є важливим аспектом, оскільки умисел у вчиненні злочину передбачає бажання винної особи завдати шкоди журналісту

через його професійну діяльність. У результаті засуджений був оголошений винним та засуджений до покарання у вигляді позбавлення волі на три роки за сукупністю злочинів, які він вчинив.

У вироку Корольовського районного суду міста Житомира від 23 серпня 2022 року, що стосується справи №296/2948/22 обвинувачений був засуджений за порушення частини 1 статті 171 та частини 1 статті 345-1 Кримінального кодексу України. Фактичні обставини справи включали в себе події з 2021 року, коли журналіст, що займався антикорупційною діяльністю та репортажами щодо забудови земельної ділянки біля річки Тетерів, разом із відеооператором, здійснювали запис репортажу на цій ділянці. За певних обставин обвинувачений, використовуючи дерев'яну палицю, вигнав журналістів з цієї території, де вони планували здійснити запис. Обвинувачений стверджував, що він працював охоронцем на даній території та не знав, що ці особи були журналістами. Він також вказав, що не отримував жодних документів, що підтверджували б професійну діяльність журналістів. Пізніше журналіст спробував пояснити обвинуваченому свою ідентифікацію та призначення відеозйомки, але обвинувачений відповів агресивно та вигнав їх. Суд вважав, що обвинувачений повинен був усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, спрямованих на перешкоджання професійній діяльності журналіста та вираження погрози насильством щодо нього. Однак суд прийшов до висновку, що у діях обвинуваченого відсутня суб'єктивна сторона, необхідна для настання складу кримінальних правопорушень, і відмовив у накладенні кримінальної відповідальності на обвинуваченого за обидві статті (171 та 345-1), оскільки справа стосувалася лише одного епізоду і обвинувачення мали б застосовуватися лише за другою статтею.

У рішенні Верховного Суду у справі № 461/3002/19 від 29 вересня 2022 року було вирішено касаційну скаргу захисника в інтересах засудженого залишити без задоволення, а ухвалу Львівського апеляційного суду від 22 лютого 2022 року залишити без зміни. У своєму мотивуванні суд вказав, що під час розгляду касаційної справи колегія суддів прийшла до висновку, що апеляційний суд правильно розглянув та відхилив апеляційну скаргу захисника, ретельно перевірявши доводи захисника та відхиливши їх обґрунтовано. Апеляційний суд також не виявив жодних порушень у процесу збирання, дослідження і оцінки доказів, наведених у вирок місцевого суду, на які посилався захисник у своїй апеляційній скарзі. Суд касації визнав лінгвістичну експертизу припустимою доказовою процедурою і підтвердив, що вислови, що були процитовані обвинуваченим, мали характер погрози. Суд також зазначив, що апеляційний суд правильно залишив вирок місцевого суду без зміни. У справі № 461/3002/19 обвинувачений був засуджений за загрози журналістові у зв'язку з його професійною діяльністю, яка включала в себе відкриту журналістську діяльність та публікації про корупцію в комунальній стоматологічній поліклініці міста Львова. Суд кваліфікував дії обвинуваченого за частиною 1 статті 345-1 Кримінального кодексу України та виніс вирок у вигляді одного року позбавлення волі.

Висновки. Отже на підставі аналізу правових аспектів кримінальної відповідальності за фізичні напади на журналістів можна сказати наступне. Проблема фізичних нападів на журналістів є актуальною та важливою для сучасного суспільства, оскільки вона стосується не лише безпеки журналістів, але й свободи слова та демократичних цінностей [6, с. 95]. Недостатня чіткість та конкретність кримінального законодавства щодо фізичних нападів на журналістів

може призводити до тлумачень та різних підходів у судовій практиці, що ускладнює розслідування та покарання винних. Важливо розглянути кримінальну відповідальність за фізичні напади на журналістів як специфічну категорію злочинів, яка має враховувати особливості журналістської діяльності та її важливу роль у суспільстві. Удосконалення законодавства та механізмів захисту журналістів від фізичних нападів вимагає розробки чітких критеріїв та кваліфікації таких нападів, а також підвищення ефективності розслідування та покарання винних. Необхідно також враховувати особливості анонімних або організованих нападів на журналістів, розглядаючи можливості вдосконалення процедур ідентифікації та встановлення винних у таких випадках. Дослідження даної проблеми може сприяти подальшому розвитку законодавства та захисту журналістів, забезпечуючи їм безпеку у виконанні їхньої професійної діяльності та підтримуючи демократичні цінності у суспільстві.

Стаття розглядає правові аспекти кримінальної відповідальності за фізичні напади на журналістів. Стаття аналізує важливість свободи слова та ролі журналістики у сучасному суспільстві, а також небезпеку, яку становлять фізичні напади на представників ЗМІ. Автори розглядають правовий контекст, включаючи відповідні статті Кримінального кодексу, що регулюють такі дії, та аналізують судову практику в цьому питанні. Стаття також розглядає мотиви, які можуть призвести до фізичних нападів на журналістів та різні форми захисту прав представників ЗМІ від таких агресивних дій. Основною метою цієї статті є підвищення усвідомлення суспільства та правозахисних організацій щодо важливості захисту жур-

налістів у виконанні їхньої професійної діяльності та зміцнення правового захисту для запобігання фізичним нападам на них. Важливо відзначити, що ця стаття розглядає актуальні приклади фізичних нападів на журналістів та їхні наслідки для жертв та суспільства в цілому. Автори вивчають судові рішення та законодавчі акти, які визначають ступінь відповідальності за такі дії, і роблять висновки щодо ефективності і законодавчих покращень, необхідних для забезпечення безпеки журналістів. Дослідження також аналізує проблеми визначення мотивів за фізичними нападами на журналістів і визначає фактори, які сприяють таким інцидентам. Стаття наголошує на важливості публічного осуду та підтримки для журналістів, які стикаються з фізичними загрозами у зв'язку зі своєю професійною діяльністю. У підсумку, дана наукова стаття пропонує шляхи покращення правового захисту журналістів та запобігання фізичним нападам на них. Вона сприяє підвищенню усвідомлення суспільства щодо необхідності забезпечення безпеки журналістів і підтримки свободи слова у сучасному інформаційному середовищі.

Ключові слова: журналіст, свобода преси, перешкоджання ЗМІ, професійна журналістська діяльність, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, злочини проти журналістів та їх сімей, військовий злочин

Sachko O. Legal aspects of criminal liability for physical attacks on journalists

The article examines the legal aspects of criminal liability for physical attacks on journalists. The article analyzes the importance of freedom of speech and the role of journalism in modern society, as well as the danger posed by physical attacks

on media representatives. The authors examine the legal context, including the relevant articles of the Criminal Code regulating such actions, and analyze the case law on the issue. The article also examines the motives that can lead to physical attacks on journalists and the various forms of protection of media representatives from such aggressive actions. The main purpose of this article is to raise awareness among the public and human rights organizations about the importance of protecting journalists in the performance of their professional activities and to strengthen legal protection to prevent physical attacks on them. It is important to note that this article examines current examples of physical attacks on journalists and their consequences for victims and society as a whole. The authors examine court decisions and legislation that determine the degree of responsibility for such actions and draw conclusions about the effectiveness and legislative improvements needed to ensure the safety of journalists. The study also analyzes the problems of determining the motives behind physical attacks on journalists and identifies the factors that contribute to such incidents. The article emphasizes the importance of public condemnation and support for journalists who face physical threats in connection with their professional activities. In conclusion, this research article suggests ways to improve the legal protection of journalists and prevent physical attacks on them. It contributes to raising public awareness of the need to ensure the safety of journalists and support freedom of speech in the modern information environment.

Key words: journalist, freedom of the press, obstruction of the media, professional journalistic activity, criminal offenses, criminal liability, crimes against journalists and their families, war crime.

